

Araştırma

ERGENLERİN BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ KULLANIM OLANAKLARI İLE SANAL ORTAMDA MEYDANA GELEN ZORBALIĞA İLİŞKİN BETİMSSEL BİR İNCELEME

A Descriptive Study on Opportunities of Adolescents' Use of Information and Communication Technologies and Cyberbullying

Pınar BURNUKARA*
Zehra UÇANOK**

*Uzm. Psk., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi Psikoloji Bölümü,

(iletişim için: pinarburnukara@gmail.com)

**Doç.Dr. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Psikoloji Bölümü

ÖZET

Elektronik temelli iletişim yollarının çeşitlenmesi ve giderek yaygınlaşması, bazı araştırmalarda dolaylı saldırganlık bazı

araştırmalarda ise ilişkisel zorbalık çerçevesinde ele alınan yeni bir zorbalık türünün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu araştırmanın amacı, ilk ve orta ergenlik dönemini temsil eden yaş döneminde sanal zorbalık deneyimlerini incelemektir. Araştırma, ilköğretim ikinci kademe ve liseye devam eden yaşları 12 ile 18 arasında değişen 868 ergenle yürütülmüştür (Ort: 14,73, ss = 1.79). Ergenlere cep telefonu, bilgisayar, internet kullanım olanakları, sıklıkları ve amaçlarını belirlemeye yönelik sorular sorulmuş, ergenlerin ne sıklıkla sanal zorbalık tanımı içinde yer alan davranışlar uyguladıkları ve maruz kaldıklarını incelemek için Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Ergenlerin %21.7'sinin sanal ortamda akran zorbalığına herhangi bir şekilde dâhil olduğu, erkeklerin sanal ortamda zorbalık davranışlarını kızlara göre daha fazla sergiledikleri, erken ergenlik dönemindekilerin elektronik ortamda zorbalığa maruz kalma açısından daha fazla risk altında oldukları görülmektedir. Ergenlerin sanal zorbalık türünden davranışlarla hem okul içinde hem de okul dışında karşılaştıkları, kızların sosyal destek arama davranışlarını, erkeklerin ise aktif bir şekilde zorbalıkla mücadele etme davranışlarını daha fazla tercih ettikleri görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Sanal zorbalık, bilgi ve iletişim teknolojileri, ilk ve orta ergenlik

ABSTRACT

The advances in information and communication technologies have become an indispensable part of the communication between adolescents and their peers which plays a significant role in defining cyberbullying. The main purpose of this study is to examine the nature of cyberbullying experiences among 12-18 years old adolescents. The study has been performed on 868 adolescents. To this end, adolescents were asked to complete a self-report questionnaire designed to assess their opportunities and frequency of usage of information and communication technologies, their experiences of being a bully and a victim in cyber environments on Cyberbullying Inventory for the last six months, how

often they experienced cyberbullying inside and outside the school and the best way to cope with this type of bullying. It is found that 21.7% of the adolescents have been involved in cyberbullying. While males are more likely to be cyberbullies than females, gender is not significant for being cyberbullied. Although grade is not a significant variable for being involved in cyberbullying, secondary school adolescents are more likely to report being cyberbullied. Prevalence rates of cyberbullying were greater both inside and outside the school. While girls prefer seeking social support, boys prefer fighting against bullying in order to cope with cyberbullying.

Key Words: *Traditional bullying, cyberbullying, information and communication technologies*

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşması, özellikle de internet kullanımının günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmesi, çocuk ve ergenlerin bilgiye ulaşma, bilgiyi diğerleriyle paylaşma ve sosyal hayatlarını devam ettirmeleri açısından önemlidir. Okullarda internet erişiminin olması, internet kafelerin yaygınlığı ve kablo-suz ağ bağlantılarına ulaşımın daha kolay ve yaygın hale gelmesi, çocuk ve ergenlerin internete erişimini kolaylaştırmaktadır. Ancak, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yarattığı imkânların uygunsuz ve denetimsiz kullanımı sanal zorbalığın tanımlanmasında belirleyici rol oynamıştır. Bir bireyin, diğer bir birey ya da grup tarafından hedef seçilerek, elektronik temelli iletişim araçları yoluyla zaman içinde tekrarlayıcı biçimde rahatsız edilmesi olarak tanımlanan ve ilişkisel saldırıları da içeren sanal zorbalığın uzun vadede okul zorbalığına göre daha zarar verici olabileceği belirtilmektedir. Elektronik

posta veya cep telefonu aracılığıyla tehdit içeren, utandırıcı, kırıcı mesajlar göndermek, insanları sohbet odasında küçük düşürmek, internette biri hakkında dedikodular/olumsuz söylentiler yaymak, kameralı cep telefonu ile kişinin kendisinden izin alınmadan çekilen utandırıcı fotoğraflarını internet ve/veya cep telefonu aracılığıyla diğer insanlarla paylaşmak sanal zorbalık türünden davranışlara örnek olarak verilebilir (Beran ve Li, 2005; Li, 2006; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Slonje ve Smith, 2008; Smith, Mahdavi, Carvalho ve Tippett, 2006).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını sanal zorbalık olaylarının ortaya çıkmasında aracı bir rol oynamaktadır. Bu nedenle literatürde, çocuk ve ergenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanım yaygınlıklarını, kullanım sıklık ve amaçlarını cinsiyet ve yaşa göre değerlendiren birçok araştırmanın olduğu görülmektedir (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Gross, 2004; Li, 2005; Madell ve Muncer, 2004; Media Awareness Network, 2001; Syts, 2004; Tahiroğlu ve diğerleri, 2008; Topçu ve Erdur-Baker, 2007; Topçu, 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004a). Bu bağlamda farklı ülkelerde yapılan araştırmalarda ergenlerin internet kullanma oranlarının %80 ile %97 arasında değişmekte olduğu, erkeklerin internette kızlardan daha fazla zaman geçirdiği rapor edilmiştir (Bayraktar ve Gün, 2007; Chele, Stefanescu, Macarie ve Ilinca, 2005; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Gross, 2004; Madell ve Muncer, 2004; Media Awareness Network, 2001). Ergenler interneti genellikle oyun oynamak, okul ödevlerini yapmak, anlık mesajlaşma, e-posta gönderip/almak ve müzik, film ya da program indirmek amacıyla kullanmaktadırlar. Kanada'da yapılan kapsamlı bir araştırma raporu sonucuna göre internette

yapılan etkinliklerin cinsiyete göre değişmekte olduğu, kız öğrencilerin interneti daha çok iletişim amaçlı kullandığı bulunurken, erkek öğrencilerin interneti daha çok eğlence amaçlı ve oyun oynamak için kullandıkları ortaya çıkmıştır (Media Awareness Network, 2001). Ayrıca internet kullanım amaçlarının yaşa göre değerlendirildiği araştırmalarda yaşça büyük olan ergenlerin interneti gezinmek/sörf yapmak, anlık mesajlaşmak, müzik, film ya da program indirmek, alışveriş yapmak için daha fazla kullandıkları yaşça küçük ergenlerin ise interneti ev ödevi yapmak ve oyun oynamak için daha fazla kullandıkları rapor edilmiştir (Chele ve ark., 2005; Maddell ve Muncer, 2004).

Bayraktar ve Gün (2007) ergenlerin interneti en çok iletişim ve eğlence amaçlı kullandıklarını ve erkeklerin kızlardan daha fazla internet kullanıcısı olduğunu bulmuştur. Erdur-Baker ve Kavşut (2007)'un yaptığı çalışmada lise öğrencilerinin yaklaşık %80'i internette zaman harcamakta ve cep telefonu/SMS aracılığı ile iletişim kurmaktadır. Ergenler en çok cep telefonları, elektronik posta, blog, chat odaları, web sayfaları, çevrimiçi duyuru panolarını kullanmakta ve bu araçlarla kurulan iletişimin, kimliğin gizlenmesi avantajı nedeniyle, kolay kurban seçimine olanak sağladığı, küfür, hakaret, tehdit içeren kırıcı mesajların çok sayıda kişiye hızla yayılmasını kolaylaştırdığı belirtilmiştir. Topçu ve Erdur-Baker (2007) tarafından yapılan araştırmada kız öğrencilerin %34.1'i, erkek öğrencilerin ise %41.1'i her gün internete bağlandıklarını, kız öğrencilerin %61'i, erkek öğrencilerin ise %32.1'i her gün SMS kullandıklarını ifade etmişlerdir. Hem kızların hem de erkeklerin interneti en çok ödev yapmak için ikinci olarak sohbet etmek için son olarak da oyun oynamak

için kullandığı görülmektedir. Arıca ve diğerleri (2008) de ortaokul öğrencileriyle yaptıkları bir çalışmada, öğrencilerin %74.1'inin kendisine ait bir bilgisayarı, %84.2'sinin kendisine ait bir cep telefonu olduğunu ve %96.8'inin de internet kullanıcısı olduğunu bulmuşlardır. Tahiroğlu ve diğerleri (2008), 12-18 yaş arası ergenlerin %53.4'ünün kendisine ait bir bilgisayarı olduğunu ve %31.5'inin de evlerinde internet bağlantısı olduğunu belirtmişlerdir. Kız öğrencilerin interneti en çok genel bilgi aramak için, erkek öğrencilerin ise oyun oynamak için kullandıkları bulunmuştur. Lise öğrencileriyle yapılan bir başka çalışmada %82'sinin evinde bilgisayarı, %70.3'ünün de internet bağlantısı olduğu görülmüştür (Topçu, 2008). Türkiye İstatistik Kurumunun (2009) ülke genelinde bilgisayar ve internet kullanımına ilişkin araştırma sonuçlarına göre, bilgisayar (%62.2) ve internetin (%59.4) en fazla 16-24 yaş arası erkekler tarafından kullanıldığı görülmektedir.

Bazı araştırmalarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygın hale gelmesiyle birlikte çocuk ve ergenlerin birçok konuda bilgi edinme olanaklarının artmasının yanında sanal ortamda zorbalığa karışma gibi olumsuz durumlarla karşılaşma olasılıklarının da artmakta olduğuna ilişkin bulgular elde edilmiştir (Ybarra ve Mitchell, 2004b; Caspi ve Gorsky, 2006; Li, 2005; Juvonen ve Gross, 2008). Bu bağlamda, Ybarra ve Mitchell (2004b), 10-17 yaş arasında internet zorbalığı yapan çocuk ve ergenlerin %64'ünün interneti haftada 4 gün veya daha fazla kullandıklarını ve günlük internet kullanım sıklığının internet zorbalığı yapma olasılığının artmasıyla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Li (2005) de benzer şekilde, sanal zorba olma ile bilgisayar kullanım sıklığının ilişkili

olduğunu bulmuştur. Smith ve arkadaşları (2008) bu araştırmacılar arasında farklı olarak, sanal ortamda zorbalığa maruz kalma ile internet kullanımı arasında bir ilişki bulunduğunu, interneti daha sık kullanan ergenlerin sanal zorbalığa maruz kalma açısından daha fazla risk altında olduklarını rapor etmişlerdir. Erdur-Baker ve Kavşut (2007) ile Topçu (2008) ise internet temelli iletişim kaynaklarının kullanımı ile hem sanal zorba hem de sanal kurban olma arasında ilişki bulunduğunu rapor etmişlerdir.

Yukarıda sanal zorbalık ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanım sıklığı arasında ilişki bulunduğu rapor eden araştırmalardan farklı olarak, Topçu, Erdur-Baker ve Çapa-Aydın (2008) özel okula devam eden ergenlerin devlet okulundakilere göre interneti daha sık kullandıklarını belirtmelerine rağmen, devlet okuluna devam eden ergenler özel okula devam edenlerden daha fazla sanal zorbalık olaylarıyla karşılaştıklarını bildirmişlerdir. Araştırmacılar, bilgi ve iletişim teknolojilerini sıklıkla kullanmanın sanal zorbalık üzerinde belirleyici bir etken olduğunu belirtmelerine rağmen, internetin sık kullanılmasının tek başına kişilerin sanal zorbalığa dahil olmaları açısından risk faktörü olmadığını, fakat sanal zorbalık yapma niyetinde olan kişilerin bu türden iletişim araçlarına ihtiyacı olduğunu bildirmişlerdir.

Litaretürde sanal zorbalık yapma ve sanal zorbalığa maruz kalma oranlarının hangi zaman diliminde ve hangi sıklıkta ele alındığına bağlı olarak sanal zorbalığa herhangi bir şekilde dahil olma oranlarının %17 ile %48 arasında, sanal zorbalık yapma oranının %4.1 ile %21 arasında, sanal zorbalığa maruz kalma oranının ise %9 ile %35 arasında değişmekte olduğu görülmektedir (Kowalski

ve Limber, 2007; Raskauskas ve Stolz, 2007; Smith ve ark., 2006; Syts, 2004; Topçu, 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004a). Bazı araştırmalarda çocuklara veya ergenlere 'birkaç ay içerisinde, geçen dönemde, son altı ayda veya son bir yılda' sanal zorbalık türünden davranışlarla ne sıklıkta (bir kere, bir veya iki kere, üçten fazla) karşılaşıldığı sorulurken bazı araştırmalarda da karşılaşılan davranışın sanal zorbalık olarak tanımlanması için kişinin sadece bir kez bile davranışa maruz kalması yeterli görülmektedir. Bu nedenle araştırmalarda farklı ölçme araçları ve yöntemlerin kullanılması sanal zorbalığın yaygınlık oranlarının da farklı şekillerde ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Yapılan araştırmalar, sanal zorbalıkta cinsiyete ilişkin çelişkili bulgular ortaya koymaktadır. Bazı araştırmacılar sanal ortamda meydana gelen zorbalığın geleneksel zorbalığın daha çok ilişkisel bir türü olması nedeniyle kızların bu tür olaylara daha fazla karışabileceğini öne sürmektedirler (Keith ve Martin, 2005). İncelenen çalışmaların bir kısmında, kızların zorba olma oranlarının (Willard, 2005; Wolak, Mitchell ve Finkelhor, 2007), diğer araştırmalarda kurban olma oranlarının (Dehue, Bolman ve Völlink ve 2008; Li, 2007; Smith ve ark. 2006) ve bir grup araştırmada ise hem zorba, hem de kurban olma oranlarının erkeklerden daha yüksek olduğu (Campbell, 2005; Kowalski ve Limber, 2007; Smith ve ark., 2006; Smith ve ark., 2008; Ybarra, Diener-West ve Leaf, 2007) göze çarpmaktadır.

Bazı araştırmalarda ise erkeklerin hem kızlara hem de erkeklere bu türden davranışları daha fazla sergiledikleri yönünde bulgular elde edilmiştir (Erdur Baker, 2010; Li, 2006). Katzer, Fetchenhauer ve Belschak'ın (2009) 10-19 yaş

arası çocuk ve ergenlerle yaptığı bir çalışmada erkeklerin hem okul ortamında hem de sohbet odasında daha fazla zorbalığa maruz kaldıkları görülmüştür. Bazı çalışmalarda da erkeklerin sanal zorba (Dehue ve ark., 2008; Kowalski ve Limber, 2007; Li, 2007; Topçu ve Erdur-Baker, 2007) ve zorba/kurban olma oranlarının kızlardan daha yüksek olduğu (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Li, 2007) görülmüştür. Araştırmacılar bu yöndeki bulguların, erkeklerin özellikle interneti kızlara göre hem süre hem de sıklık açısından daha fazla kullanmaları ve bilgisayar kullanma becerilerinin de daha iyi olması ile bir ölçüde açıklanabileceğini öne sürmektedirler. Diğer taraftan, bazı araştırmalarda sanal zorbalığa dahil olma açısından erkek ve kızlar arasında anlamlı farklılıklar olmadığı gözlenmiştir (Patchin ve Hinduja, 2006; Raskas ve Stoltz, 2007; Syts, 2004; Williams ve Guerra, 2007; Ybarra ve Mitchell, 2004b). Sanal zorbalığın alt türlerine göre değerlendirildiğinde ise erkeklerin kızlardan daha fazla cep telefonu ile mesajlaşma sırasında zorbalığa maruz kaldıkları, kızların ise erkeklerden daha fazla e-posta yoluyla zorbalığa maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır.

Sanal zorbalığın çocuklarda ve ergenlerde yaşa göre gösterdiği değişim henüz belirgin bir örüntü ortaya koymamaktadır. Bir grup araştırmada, yaşça büyük olan öğrencilerin telefon kullanma ve internete ulaşmalarının daha kolay olmasından dolayı sanal zorbalıkta yaşla birlikte artış görüldüğü rapor edilmiştir (Campell, 2005; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Slonje ve Smith, 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004b). Kowalski ve Limber (2007) sanal zorbalıkla karşılaşma sıklığının ortaokul yıllarında düşük olduğunu rapor etmişlerdir. Benzer bulgulara sahip başka

bir çalışmada da sanal zorba ve zorba/kurbanların ortaokuldan ziyade lise yıllarında ortaya çıktığını ve internet tacizine hedef olma sıklığının yaşla birlikte artmakta olduğu ortaya konmaktadır (Ybarra, ve ark., 2007). Sanal zorbalık ve yaş arasındaki bu olumlu ilişkiye açıklama olarak, çocukların büyüdükçe internette daha fazla vakit geçirmeleri, internet kullanımında daha uzman hale gelmeleri ve sosyal sitelere katılımlarının artması (Kowalski ve Limber, 2007; Smith ve ark., 2008; Ybarra, ve ark., 2007) ve bu yaş dönemindeki gençlerin birçoğu için internetin arkadaşlarıyla ve aileleriyle olan iletişimlerinde kullandıkları önemli bir araç haline gelmesi gösterilmektedir (Ybarra, Mitchell ve Finkelhor, 2008). Williams ve Guerra'nın (2007) araştırmasında ise sanal zorbalığın en sık görüldüğü yıllar ortaokul yılları olarak ortaya çıkmıştır. Bu araştırmaya ek olarak yapılan birkaç araştırmada da daha küçük yaşta kullanıcıların internette kurulan iletişimde karşıdaki kişiyi kandırma yoluyla zorbalıkta bulunmalarının daha olası olduğu (Caspi ve Gorsky, 2006), internette tacizde bulunan gençlerin 18 yaşından küçük oldukları (Wolak, Mitchell ve Finkelhor, 2007), gençlerin zorbalığa maruz kalma ve zorbalıkta bulunma sıklıklarının ilkokulda ortaokuldakinden daha yüksek olduğu (Dehue, ve ark., 2008), zorbalığa hedef olanların genellikle erken ergenlik döneminde oldukları ortaya konmaktadır. Araştırmacılar, daha küçük yaş grubundaki ergenlerin yaşça daha büyük olanlara göre sanal zorbalığa kurban veya zorba olarak daha fazla dahil olmalarına açıklama olarak, bu gruptaki gençlerin zorbalık olayı karşısında daha deneyimsiz olmaları, karşılaştıkları tehditlerin gerçekleşebileceğine daha kolay inanabilmeleri ve bu tehditleri doğru bir biçimde değerlendirme

becerilerinden yoksun olmalarını öne sürmüşlerdir (Ybarra, Mitchell, Wolak ve Finkelhor, 2006). Smith ve arkadaşları (2006) 11-13 ve 14-16 yaş arasındaki öğrenciler arasında sanal zorbalığa maruz kalma ve sanal zorbalık yapma açısından anlamlı bir farklılık bulamadıklarını ve Beran ve Li (2005) de sanal taciz olarak ifade edilen sanal zorbalık olaylarının yaşanma sıklığının belirtilmesinde yaşın etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Amacı

Son 20 yılda farklı ülkelerde ulusal ölçekli önleyici programların bir sonucu olarak okul zorbalığı ya da geleneksel zorbalığın daha durağan hale geldiği ve hatta gerilediği, ancak sanal zorbalığın özellikle 2000'li yıllardan itibaren artış gösterdiği ve şu anda okul çağındaki çocukların ve ergenlerin toplam zorbalığın üçte birine sanal zorbalık yoluyla maruz kaldıkları bilinmektedir. Sanal zorbalıkla ilişkili olumsuz etkilere çocukların ve ergenlerin hemen her ortamda maruz kalma riskinin olması, hem uygulayan hem de maruz kalan kişilerin kimliğinin belli olmaması, izleyici kitlesinin çoğu zaman bilinmemesi ve olumsuz mesajların çok kısa süre içinde geniş bir izleyici kitlesine iletilebilmesi gibi pek çok faktör, sanal zorbalığın hem tanımlanmasını hem de önleyici programların geliştirilmesini büyük ölçüde güçleştirmektedir. Okul ortamında ve okul dışında meydana gelen sanal zorbalık ayırımı çok net olmamakla birlikte genellikle mesajların okul dışından geldiği, ancak akranlar arasında gözlenen zorbalığın genellikle aynı okula devam etmekte olan çocuklar ve ergenler arasında meydana geldiği belirtilmektedir (Campbell, 2005; Kowalski ve Limber, 2007; Li, 2006; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Slonje, R.

ve Smith, 2008; Smith ve ark., 2008; Williams ve Guerra, 2007; Ybarra, ve Mitchell, 2007). Dolayısıyla okul zorbalığına ilişkin bilinenlerden yola çıkılarak yapılan çalışmaların henüz başlangıç aşamasında olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktadan hareketle, araştırmanın amacı kentte yaşayan, ergenliğin ilk ve orta dönemini temsil eden yaş grubunda sanal zorbalığın yaygınlığının incelenmesidir. Bu amaç çerçevesinde ergenlerin hangi yaşlarda, ne kadar sıklıkla sanal zorbalığa maruz kaldıkları ve uyguladıkları, cinsiyetler arasında açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığı, ergenlerin bu davranışlarla nerelerde (okul içi, okul dışı) karşılaştıkları ve sanal zorbalıkla mücadele etmede ne tür baş etme yöntemlerini kullandıkları irdelenmiştir. Ayrıca, sanal zorbalığın elektronik temelli iletişim araçları yoluyla gerçekleştiği dikkate alınarak, ergenlerin söz konusu bu araçları kullanma olanakları, sıklıkları ve amaçları da araştırma kapsamında ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırma, İskenderun ve Ankara'da ilköğretim ikinci kademe ve liseye devam etmekte olan öğrencilerle 2008-09 öğretim yılı bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini yaş ortalaması 14 yıl 7 ay (ss: 1.79) olan 445'i erkek (%51.3), 423'ü kız (%48.7) olmak üzere toplam 868 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada, İskenderun (%70) ve Ankara'da (%30) yaşayan ergenler eşit sayıda temsil edilemediği için ebeveynleri ile ilgili temel demografik özellikler, bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olma ve kullanım sıklıkları açısından karşılaştırılmıştır. Bu amaca

yönelik olarak yapılan karşılaştırmalarda İskenderun ve Ankara'da yaşayan öğrencilerin anne ve baba eğitim düzeyleri, babanın çalışma durumu, kendisine ait bir cep telefonu ve bilgisayara sahip olmaları açısından aralarında anlamlı bir farklılık bulunmazken, annenin çalışma durumunun yaşanılan şehre göre değişme gösterdiği, annesi çalışan ergenlerin oranının Ankara'da daha fazla olduğu bulunmuştur ($\chi^2(1)= 9.65, p<.01$).

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak dört bölümden oluşan bir ölçek formu kullanılmıştır. İlk bölümde ergenlerin demografik bilgileri, ikinci bölümde, ergenlerin cep telefonu, bilgisayar ve internet kullanım olanakları ve amaçları ile ilgili sorular, üçüncü bölümde ise ergenlerin son altı ay içerisinde ne sıklıkla sanal zorbalık tanımı içinde yer alan davranışlar uyguladıkları ve maruz kaldıklarını belirlemek için Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği yer almaktadır. Son bölümde ise ergenlerin sanal zorbalık davranışları ile nerelerde karşılaştıkları (okul içinde veya okul dışında) ve sanal zorbalıkla baş etmede ne tür yöntemlerin kullanılması gerektiğine ilişkin düşüncelerini belirlemeye yönelik sorular yer almıştır.

Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği

Araştırmada, ergenlerin sanal ortamda zorbalığa hem maruz kalma hem de bu tür davranışlar gösterme sıklıklarını belirlemek için Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği, Erdur-Baker ve Kavşut (2007) tarafından geliştirilen ve Topçu (2008) tarafından tekrar gözden geçirip düzeltilen Siber Zorbalık Envantiri (SZE) temel alınarak oluşturulmuştur. Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği, 25

maddeden oluşan ergenlerin sanal zorba ve sanal kurban olma deneyimlerini dörtlü Likert tipi ölçek üzerinde değerlendirdikleri iki paralel formdan oluşmaktadır. Ölçeğin her bir maddesindeki 'a' seçeneği ergenlerin sanal kurban olma deneyimlerini ölçerken, 'b' seçeneği ise sanal zorba olma deneyimlerini ölçmektedir (Örn: "Elektronik posta aracılığıyla tehdit içeren, utandırıcı, kırıcı mesajlar gönderirler"). Ölçeğin hem sanal kurban hem de sanal zorba olma formuna uygulanan varimax rotasyonu sonucunda elde edilen faktörlere yüklenen maddelerin anlamlı gruplar oluşturmadığı görülmüştür. Bu sonucun daha önceki çalışmalarda elde edilen bulgularla tutarlı olduğu görülmektedir (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007, Topçu, 2008). İkinci temel bileşenler analizi sonucunda her iki form için de tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Ölçeğin sanal kurban formu için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .88; sanal zorba formu için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .90 olarak bulunmuştur (Burnukara, 2009).

Veri Toplama Süreci

Araştırmada kullanılan ölçekler öğrencilere bir ders saati içerisinde, grup halinde uygulanmıştır. Öğrenciler kendilerine verilen ölçekleri yanıtlamaya başlamadan önce araştırmanın amacı hakkında kısaca bilgilendirilmiş ve ölçeğin yönergelerini kendilerine açıklanmıştır. Öğrencilerden, ölçekleri yanıtlarken doğabilecek sosyal istenirlik veya cezalandırılmaktan korkma durumlarını engellemek için ölçek formlarının herhangi bir yerine isim yazmamaları özellikle belirtilmiştir. Bu yolla, öğrencilerin daha içten ve samimi yanıtlar veremeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Ölçeklerin uygulanması ile elde edilen veriler, SPSS 17.0 istatistik paket programı kullanılarak çözümlenmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmaya katılan ergenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma oranları incelendiğinde %89'unun kendisine ait bir cep telefonu olduğu, %78.4'ünün kendisine ait bir bilgisayarı olduğu, %97.5'inin de internet kullanıcısı olduğu bulunmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma özelliklerine ilişkin yapılan pek çok araştırmada çocukların ve ergenlerin bu türden iletişim araçlarını yaygın bir biçimde kullandıkları görülmektedir (Örn: Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Madell ve Muncer, 2004; Gross, 2004; Li, 2005; Syts, 2004; Tahiroğlu ve diğerleri, 2008; Topçu, 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004).

Araştırmada, ergenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma özellikleri cinsiyet ve sınıf düzeyi açısından incelenmiştir. Analiz sonucunda ergenlerin kendilerine ait bir bilgisayara sahip olmalarının ($\chi^2(1)=7.67$, $p<.01$), bilgisayar ($\chi^2(1)=5.23$, $p<.05$) ve internet kullanımlarının ($\chi^2(1)=7.33$, $p<.01$) cinsiyete göre değişme gösterdiği, kendisine ait bilgisayarı olan, bilgisayar ve internet kullandığını belirten erkeklerin kızlardan daha fazla olduğu bulunmuştur. Ayrıca ergenlerin bilgisayar kullanma süresinin cinsiyete göre değişme ($\chi^2(3)=8.95$, $p<.05$) gösterdiği, üç yıldan daha fazla süredir bilgisayar kullanıyorum diyen erkeklerin oranının kızlardan daha fazla ($\chi^2(1)=6.69$, $p<.05$) olduğu görülmüştür. Ergenlerin bilgisayar kullanma becerileri cinsiyete göre ($\chi^2(2)=48.77$, $p<.001$) değişme göstermekte, bilgisayar kullanma

becerilerini çok iyi değil ($\chi^2(1)=14.73$, $p<.001$) olarak değerlendiren kızların oranı erkeklerden daha fazla, bilgisayar kullanma becerilerini mükemmel ($\chi^2(1)=33.34$, $p<.001$) olarak değerlendiren erkeklerin oranı kızlardan daha fazladır. Ergenlerin internet kullanım sıklıkları da cinsiyete göre değişme göstermekte ($\chi^2(4)=19.33$, $p<.001$), interneti günde bir saatten az kullanan kızların oranı erkeklerden ($\chi^2(1)=4.21$, $p<.05$), interneti günde 3-4 saat ($\chi^2(1)=9.44$, $p<.01$), günde 5 saat ($\chi^2(1)=4.59$, $p<.05$) ve daha fazla süreyle ($\chi^2(1)=4$, $p<.05$) kullanan erkeklerin oranı ise kızlardan daha fazladır. Literatürde erkeklerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kızlardan daha fazla kullandıklarına ilişkin çok sayıda araştırma bulgusuna rastlanmaktadır (Bayraktar ve Gün, 2007; Gross, 2004; Morahan-Martin ve Schumacher, 2000; Tahiroğlu ve diğerleri, 2008). Bu araştırmada da söz konusu eğilimi destekler nitelikte erkeklerin kızlardan daha fazla bilgisayar ve internet kullanıcısı oldukları, daha uzun süredir bilgisayar ve internet kullandıkları ve gün içerisinde internette daha fazla vakit geçirdikleri görülmüştür. Erkeklerin bilgisayar ve internet başında daha fazla zaman harcadıkları sonucuna paralel olarak bilgisayar kullanma becerilerini de kızlara göre daha iyi değerlendirdikleri bulunmuştur.

Ergenlerin bilgisayar kullanma becerileri sınıf düzeyine göre incelendiğinde kendini çok iyi değil ($\chi^2(1)=10.23$, $p<.001$) ve iyi olarak ($\chi^2(1)=31.15$, $p<.001$) değerlendiren liseye devam eden ergenlerin oranının ortaokula devam eden ergenlerden daha fazla olduğu bulunmuştur. Ergenlerin günlük internet kullanım sıklıkları sınıf düzeylerine göre incelendiğinde günde 3-4 saat ($\chi^2(1)=11.59$, $p<.001$), 5 saat ($\chi^2(1)=17.28$, $p<.001$) veya daha

fazla süredir ($\chi^2(1)=4$, $p<.05$) internet kullandığını belirten liseye devam eden ergenlerin oranı ortaokula devam eden ergenlerden daha fazladır. Ergenlerin kendilerine ait cep telefonuna ($\chi^2(1)=45.61$, $p<.001$) sahip olmaları sınıf düzeyine göre değişmekte, buna göre kendisine ait bir cep telefonu olan ve liseye devam eden ergenlerin oranı ortaokula devam eden ergenlerden daha fazladır. Bilgisayar ve internet kullanım süresi sınıf düzeyine göre değişme göstermezken, cep telefonu kullanım süresinin sınıf düzeyine göre değişmekte olduğu görülmektedir ($\chi^2(3)=165.56$, $p<.001$). Buna göre, son bir yıldır cep telefonu kullanıyorum diyen ortaokula devam eden ergenlerin oranı ($\chi^2(1)=30.09$, $p<.001$) liseye devam eden ergenlerden daha fazladır. Üç yıldır ($\chi^2(1)=21.03$, $p<.001$) ve daha fazla süredir ($\chi^2(1)=146.43$, $p<.001$) cep telefonu kullanıyorum diyen ve liseye devam eden ergenlerin oranı ise ortaokula devam eden ergenlerden daha fazladır. Elde edilen bulgular bir araya getirilip değerlendirildiğinde yaşça daha büyük olan ergenlerin daha uzun süredir cep telefonu ve internet kullanıcısı oldukları, bilgi ve iletişim teknolojilerine ulaşma imkânlarının daha fazla olmasına bağlı olarak da bu araçları kullanım sıklıklarının da arttığı düşünülmektedir.

Araştırmada ergenlerin internete ($\chi^2(6)=816.9$, $p<.001$) sırasıyla kendi yatak odalarından, bir akrabalarının evinden ve okuldan bağlandıkları görülmektedir. Bu araştırma bulgusuna paralel olarak yapılan araştırmalar gözden geçirildiğinde, literatürde çocuk ve ergenlerin internete yoğunlukla kendi evlerinden bağlanmayı tercih ettiklerine dair birçok araştırma bulgusu yer almaktadır (Madell ve Muncer, 2004; Smith ve ark., 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004a).

Bunun yanı sıra, ergenlerin internet kafeye gitme oranının evden bağlanmaya (%54.82) göre daha düşük (%16.57) olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın örnekleminin yaklaşık olarak yarısını ortaokula giden daha küçük yaş grubundaki ergenlerin oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda, internet kafeye gitme oranının yaşça daha büyük olan ergenlere göre daha az olmasının şaşırtıcı olmadığı düşünülmektedir.

Ergenlerin interneti kullandıkları yerlere ilişkin tercihleri cinsiyete göre de farklılaşmaktadır. Erkekler interneti kendi odalarında ($\chi^2(1)=24.87$, $p<.001$), ve internet kafede ($\chi^2(1)=38.5$, $p<.001$) kullanmayı kızlara göre; kızlar ise interneti evlerinde yatak odalarının dışında ($\chi^2(1)=15.76$, $p<.001$) ve bir akrabasının evinde ($\chi^2(1)=7.98$, $p<.01$) kullanmayı erkeklerle göre daha fazla tercih etmektedirler. İnternete bağlanma noktaları açısından kız ve erkek ergenlerin farklı tercih ve/veya zorunlulukları olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Topçu ve Erdur-Baker (2007), kız öğrencilerin internete en çok evden, sonra internet kafeden ve en az da okuldan bağlandıklarını, erkek öğrencilerin ise internete en çok internet kafeden ikinci olarak evden ve en az da okuldan bağlandıklarını belirtmişlerdir. Araştırmada kız öğrencilerin yaklaşık yarısının, erkek öğrencilerin ise büyük çoğunluğunun internet kafeye gittiği rapor edilmiştir. Araştırmacılar internet kafeye gitmenin erkekler arasında daha yaygın olmasında, içinde yaşanılan kültürün belirttiği toplumsal cinsiyet rollerinin belirleyici olabileceğini, erkek çocuklarının kız çocuklarına kıyasla daha özgür bırakılmaları ve erkek oldukları için daha fazla harçlık verilmesi gibi durumların sonuçlar üzerinde belirleyici bir etken olarak ortaya çıkabileceğini,

bundan dolayı da erkek çocukların sahip olduğu bu özgürlük ve fazla paranın internet kafelerde daha çok zaman geçirmelerine neden olabileceğini ifade etmişlerdir. Ergenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini nasıl ve hangi koşullarda kullandıklarını, belirlemek, bu konudaki olanaklarını ve günlük yaşantılarında ne kadar etkili olduğunu ayrıntılı olarak ele almak, ergenlerin bu yöndeki tercih ya da zorunluluklarını değerlendirme açısından önemlidir.

Araştırmada ergenlerin cep telefonunu çoğunlukla ($\chi^2(7)=1328.07$, $p<.001$) konuşma yapmak, kısa/yazılı mesaj (SMS) gönderip almak, müzik dinlemek, fotoğraf çekmek ve oyun oynamak için kullandıkları, cinsiyet açısından bakıldığında ise kızların cep telefonunu kısa/yazılı mesaj (SMS) gönderip/alma ($\chi^2(1)=13.85$, $p<.001$), internete bağlanmak ($\chi^2(1)=9.49$, $p<.01$) ve oyun oynamak ($\chi^2(1)=6.19$, $p<.05$) için erkeklerden daha fazla kullandıkları bulunmuştur. Araştırmada kızların mesajlaşmayı erkeklerden daha fazla tercih etmelerinin nedeni olarak ilişkisel davranış türlerinin kızlar arasında daha yaygın olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Ergenlerin interneti ise çoğunlukla ($\chi^2(8)=1104.41$, $p<.001$), ev ödevi için araştırma yapmak, internette gezinmek/sörf yapmak, e-posta göndermek/alma, sohbet odalarına girmek ve alışveriş yapmak için kullandığı görülmektedir. Literatürde kız ve erkeklerin internette yaptıkları etkinliklere göre birbirlerinden farklılaştıkları yönündeki bulguları destekler biçimde, erkeklerin interneti gezinmek/sörf yapmak ($\chi^2(1)=11.32$, $p<.01$), oyun oynamak ($\chi^2(1)=8.74$, $p<.01$) ve alışveriş yapmak ($\chi^2(1)=7.17$; $p<.01$) için, kızların da sohbet odalarına girmek ($\chi^2(1)=22.93$, $p<.001$), anlık mesajlaşmak ($\chi^2(1)=5.17$,

$p<.05$) ve ev ödevi yapmak ($\chi^2(1)=8.74$, $p<.01$) için daha fazla kullandıkları bulunmuştur. Dolayısıyla literatürdeki genel eğilime paralel olarak, kızların interneti daha çok arkadaşlarıyla iletişim kurma, anlık bilgi paylaşımı gibi sosyal amaçlar için, erkeklerin ise daha çok oyun oynamak gibi eğlence amaçlı kullandıkları söylenebilir (Tahiroğlu ve diğerleri, 2008; Weiser, 2000; Yang, 2001).

Araştırmada ayrıca yaşça daha büyük olan ergenlerin interneti gezinmek/sörf yapmak ($\chi^2(1)=13.38$, $p<.001$), anlık mesajlaşmak ($\chi^2(1)=5.47$, $p<.05$), müzik, film ya da program indirmek ($\chi^2(1)=7.47$; $p<.01$), alışveriş yapmak ($\chi^2(1)=6.59$, $p<.01$) için, yaşça daha küçük ergenlerin ise interneti ev ödevi yapmak ($\chi^2(1)=19.59$, $p<.001$) ve oyun oynamak ($\chi^2(1)=23.5$, $p<.001$) için daha fazla kullandıkları görülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre, ev ödevi için araştırma yapmak gibi okul temelli etkinlikler ve oyun oynamak gibi eğlenceli faaliyetler ortaokul çağındaki ergenler tarafından daha çok tercih edilirken, liseli ergenler interneti eğlencenin yanı sıra daha çok iletişim ve sosyalleşme amaçlı kullanmaktadırlar. Yaşın ilerlemesiyle birlikte anlık mesajlaşmanın oyunlardan daha önemli hale gelerek ergenlerin sosyal yaşantılarının bir uzantısı haline geldiğini söylemek mümkündür.

Ergenler, Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği'nden aldıkları puanlara göre sanal kurban, sanal zorba, sanal zorba/kurban ve karışmayanlar olarak dört gruba ayrılmışlardır. Sanal zorbalık gösterme puanları ortalamasının bir standart sapma üstünde olan ergenler sanal zorba, sanal zorbalığa maruz kalma puanları ortalamasının bir standart sapma üstünde olan ergenler sanal kurban, hem sanal zorbalık gösterme hem de sana

zorbalığa maruz kalma puanları ortalamasının bir standart sapma üstünde olan ergenler sanal zorba/kurban ve bunların dışında kalan sanal zorbalığa dahil olmayan ergenler ise karışmayanlar olarak gruplandırılmışlardır. Bu grupta yer alan ergenlerin hem örneklem içindeki hem de cinsiyete göre frekansları ve oranları Tablo 1’de verilmiştir.

Literatür incelendiğinde sanal zorbalık yapma ve sanal zorbalığa maruz kalma oranlarının hangi zaman diliminde, ne sıklıkta ele alındığına ve hangi sanal zorbalık alt türlerinin değerlendirildiğine bağlı olarak sanal zorbalığa katılma oranlarının %17 ile %48 arasında, sanal zorbalık yapma oranının %4.1 ile %21 arasında, sanal zorbalığa maruz kalma oranının ise %9 ile %35 arasında değişmekte olduğu görülmektedir (Kowalski ve Limber, 2007; Raskauskas ve Stolz, 2007; Smith ve ark., 2006; Topçu, 2008; Williams ve Guerra, 2007; Ybarra ve Mitchell, 2004a). Araştırmada ergenlerin %21.7’sinin sanal zorbalığa karıştıkları görülmüş ve %5.8’i sanal zorba, %10’u sanal kurban, ve %5.9’u da sanal zorba/kurban olarak sanal zorbalık statüsünde yer almışlardır. Literatüre baktığımızda sanal zorbalığın tanımlanmasına ve yaygınlığının ölçülmesine ilişkin araştırmaların henüz başlangıç aşamasında olduğu, bu nedenle de farklı türde ölçme yöntemlerinin sanal zorbalığın yaygınlık

oranlarının farklı şekillerde ortaya çıkmasına neden olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum da araştırmaların doğrudan karşılaştırılmasını zorlaştırmaktadır.

Ergenlerin sanal zorbalığa hedef olma ve sanal zorbalıkta bulunma toplam puanlarının cinsiyete ve sınıf düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için yapılan ANOVA analizleri sonucunda, sanal zorbalığa maruz kalma toplam puanı üzerinde cinsiyetin temel etkisinin anlamlı olmadığı görülürken, sınıf düzeyinin temel etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir ($F(6,854)= 3.42, p < 01, \eta = .02$). Tukey testi sonuçlarına göre, 7. sınıfların sanal zorbalığa maruz kalma toplam puanları 9. 10. ve 11. sınıflardan daha fazladır. Araştırma sonuçlarına göre hem erkeklerin hem de kızların sanal zorbalığa maruz kalma açısından hemen hemen aynı oranda risk altında oldukları görülmektedir. Araştırmancının bu bulgusu sanal zorbalığa maruz kalma açısından cinsiyetler arası fark olmadığını rapor eden çalışma bulgularıyla tutarlıdır (Li, 2006; Slonje ve Smith, 2008; Syts, 2004; Williams ve Guerra, 2007). Bazı araştırmalarda da sanal zorbalığa maruz kalma türleri açısından kızlar ve erkekler arasında farklılıklar olduğu görülmüştür. Slonje ve Smith (2008) ergenlerle yaptıkları bir araştırmada kızların en çok e-posta yoluyla sanal zorbalığa maruz kaldıkları görülürken, Smith ve arkadaşları (2006) da yazılı mesaj ve telefon

Tablo 1. Sanal Zorbalığa Hedef Olma ve Sanal Zorbalıkta Bulunma Oranlarının Cinsiyete Göre Dağılım

	Erkek	Kız	Toplam	%
Sanal Zorba	36	14	50	5.8
Sanal Kurban	39	48	87	10
Sanal Zorba/Kurban	32	19	51	5.9
Karışmayan	338	342	680	78.3

konusması yoluyla kızların erkeklerden daha fazla sanal zorbalığa maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Topçu ve Erdur-Baker (2007) tarafından ise erkeklerin sohbet odası ve MSN'de sanal zorbalığa maruz kalma olasılıklarının daha fazla olduğu rapor edilmiştir. Bu araştırmada hem sanal zorbalık yapma hem de sanal zorbalığa maruz kalma türleri (internet, SMS, MSN, forum, sohbet odaları vb.) ayrı ayrı incelenmemiştir. Bu nedenle bundan sonraki araştırmalarda kızlar ve erkeklerin hangi türden sanal zorbalık yaptıkları ve sanal zorbalığa maruz kaldıklarına ilişkin daha ayrıntılı araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Bunun yanı sıra, araştırmada sanal zorbalığa maruz kalmanın genel olarak ortaokulda liseye göre daha fazla olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalara bakıldığında yaşça daha büyük olan öğrencilerin cep telefonu ve internet gibi iletişim araçlarına ulaşmaları daha kolay olduğundan sanal zorbalık olaylarının da yaşla birlikte artacağı yönünde görüşler bulunmakla beraber (Campbell, 2005; Ybarra ve Mitchell, 2004) sanal zorbalığa maruz kalmada yaşa bağlı olarak anlamlı bir farklılık olmadığını rapor eden araştırmalar da bulunmaktadır (Katzner ve ark., 2009; Smith ve ark., 2008; Smith ve ark., 2006). Bu bağlamda yapılan araştırmalarda yaşça daha küçük olan ergenlerin sanal zorbalık olayları karşısında daha savunmasız olmalarına sebep olarak; internet konusunda daha deneyimsiz olmaları, sanal zorbalıkla başa çıkma ve sanal ortamdan gelen tehditleri doğru bir biçimde değerlendirme becerilerinden yoksun olmaları gösterilmiştir (Ybarra ve ark., 2006; Williams ve Guerra, 2007).

Ergenlerin sanal zorbalık gösterme toplam puanı üzerinde cinsiyetin temel etkisinin anlamlı olduğu görülürken

($F(1,854)= 7.03, p< 01, \eta = .01$), sınıf düzeyinin temel etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Bu sonuca göre, erkeklerin sanal zorbalık gösterme toplam puanları kızlardan daha fazladır. Yapılan araştırmaların bazılarında erkeklerin kız ergenlere göre daha fazla oranda sanal zorbalık yaptıkları görüldükçe (Erdur Baker, 2010; Li, 2005; Slonje ve Smith, 2008; Topçu ve Erdur-Baker, 2007) bazı araştırmalarda ise sanal zorbalık yapma açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür (Patchedin ve Hinduja, 2006; Syts, 2004; Williams ve Guerra, 2007). Bu araştırmadan elde edilen bulguların, literatürde erkeklerin kızlardan daha fazla sanal zorbalık yaptığını ilişkin araştırma bulgularıyla tutarlı olduğu görülmektedir. Erkeklerin internette daha fazla zaman geçirdikleri ve bilgisayar kullanma becerilerini daha iyi olarak değerlendirdikleri bulgusuna paralel olarak sanal zorbalık yapma sıklıklarının da arttığını söylemek mümkündür. Kız ve erkek olmaya göre zorbalık davranışlarının ortaya çıkmasında gözlenen bu farkın, zorbalığın toplum tarafından erkek rolünün bir parçası olarak değerlendirilmesi ve erkeklerin zorbalığı hâkimiyet kurma ve güç elde etme olarak görmeleri sonucu zorbalığı kızlardan daha fazla rapor etmiş olabileceğinden kaynaklanabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte, ergenler küçük yaşlardan itibaren toplumsal cinsiyet rolleri temelinde belirli davranışların yapılmasını ya da yapılmaması gerektiğini öğrenmektedirler ve özellikle kızlarının karşıdaki kişiye zarar verici davranışlar sergilemesi toplum tarafından sosyal baskıyla karşılanmaktadır. Bu sosyal baskının bir sonucu olarak kızların, erkeklere göre sanal ortamda uyguladıkları zorbalık davranışlarını rapor etmekten daha fazla çekinmiş olabileceğini söylemek mümkündür.

Araştırmada sanal zorbalık yapmanın sınıf düzeyine göre değişme göstermediği, hem ortaokul hem de liseye devam eden ergenlerin sanal zorbalık yapma açısından farklılaşmadıkları ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, Slonje ve Smith'in (2008) 12-20 yaş arası ve Smith ve arkadaşlarının (2006) 11-16 yaş arası ergenlerle yaptıkları araştırmalarda, sanal zorbalık gösterme açısından sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığını ortaya koydukları araştırma bulgularıyla tutarlıdır. Sanal ortamda zorbalığa herhangi bir şekilde dahil olma ile yaş arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmalar henüz oldukça sınırlı sayıdadır. Dolayısıyla ergenliğin büyük bir bölümünü ele alan araştırmaların ortaya koyduğu bulgular, bu konudaki bilgi birikimine katkıda bulunması açısından önem taşımaktadır.

Ergenlerin sanal zorbalık türündeki davranışlarla nerelerde karşılaştıkları incelendiğinde %9.5'inin okul içinde, %25.2'sinin okul dışında, %58.8'inin de hem okul içinde hem de okul dışında bu tür davranışlarla karşılaştıkları görülmektedir ($\chi^2(2)= 343.76$, $p<.001$). Daha önceki çalışmalar incelendiğinde okul içinde ve okul dışında meydana gelen sanal zorbalık ayırımı çok net olmamakla birlikte genellikle mesajların okul dışından geldiği belirtilmektedir (Kowalski ve Limber, 2007; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Slonje, ve Smith, 2008; Smith ve ark., 2008; Williams ve Guerra, 2007). Slonje ve Smith (2008) ve Smith ve arkadaşları (2008), okul içinde sanal zorbalığa maruz kalmanın nadiren görüldüğünü, sanal zorbalık türünden davranışların çoğunun daha çok okul dışında meydana geldiğini bildirmişlerdir. Aynı araştırmacılar yaptıkları bir odak grup çalışmasında, cep telefonlarının okul içinde kullanımının

yasak olması ve öğretmen denetiminin sıkı olmasının, öğrencilerin bu türden davranışları okul dışında daha sık yaşamasında etkili olabileceğini belirtmişlerdir. Sanal zorbalığın okul içinde mi yoksa okul dışında mı gerçekleştiği ayırımını yapma araştırmacılar arasında tartışma konusu olmaktadır, örneğin, okulda çekilen uygunsuz bir videonun, okul sonrasında cep telefonu veya internet yoluyla diğer kişilere dağıtılabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu gibi durumlarda, sanal zorbalığın tam olarak nerede gerçekleştiğini kestirmenin zor olduğu belirtilmektedir.

Araştırmada ergenlerin sanal zorbalığı durdurmak için sırasıyla ($\chi^2(8)= 341.04$, $p<.001$) karşı koyarak mücadele etmek, e-posta adresini ya da telefon numarasını değiştirmek, saldırgan e-postaların ya da metinlerin kaydını tutmak ve göz ardı etmeyi tercih ettikleri görülmüştür. Benzer şekilde, Smith ve arkadaşları (2008) da ortaokul öğrencilerinin en çok mesajları/kimlikleri engellemek, birine anlatmak (öğretmen/aile), e-posta adresini ya da telefon numarasını değiştirmek, saldırgan e-postaların ya da metinlerin kaydını tutmak ve göz ardı etmeyi tercih ettiklerini bildirmişlerdir. Aynı araştırmada odak gruplarıyla yapılan çalışmalar sonucunda, ergenlerin yaygın görüşünün sanal zorbalığı göz ardı etme yönünde olduğu belirtilmiştir. Bunun nedeni olarak, sanal zorbalıkta bulunan kişilerin kimliklerinin tespit edilmesinin zor oluşundan dolayı ergenlerin sanal zorbalığın engellenmesi konusunda karamsar düşüncelere sahip olduklarını belirtmişlerdir. Araştırmada ergenlerin sanal zorbalığı durdurmak için çoğunlukla hangi yolları tercih ettikleri cinsiyete göre incelendiğinde ise, kızların birine anlatmak davranışını ($\chi^2(1)= 4.52$, $p<.05$) erkeklere göre daha fazla tercih ettikleri görülmektedir;

erkeklerin durmalarını istemek ($\chi^2(1)=18.06$, $p<.001$), karşı koyarak mücadele etmek ($\chi^2(1)=9.71$, $p<.01$), göz ardı etmek ($\chi^2(1)=8.98$; $p<.01$) ve e-posta adresini ya da telefon numarasını değiştirmek ($\chi^2(1)=21.68$; $p<.001$) davranışlarını kızlara göre daha fazla tercih ettikleri bulunmuştur. Bu bulgudan yola çıkarak, sanal zorbalıkla mücadelede kızların sosyal destek arama davranışlarını, erkeklerin ise aktif bir şekilde mücadele etme davranışlarını daha fazla tercih ettiklerini söylemek mümkündür.

SONUÇ

Araştırmanın bulguları kısaca özetlenecek olursa, ergenliğin ilk ve orta dönemlerini temsil eden bu yaş grubunda %21.7'sinin sanal ortamda akran zorbalığına herhangi bir şekilde dahil oldukları, başka bir deyişle en az beş ergenden birisinin sanal zorbalığın belirlenen olumsuz etkilerine maruz kaldıkları söylenebilir. Bunun yanı sıra, erkeklerin sanal ortamda kızlara göre zorbalık davranışlarını daha fazla sergiledikleri, erken ergenlik dönemindekilerin elektronik ortamda zorbalığa maruz kalma açısından daha fazla risk altında oldukları görülmektedir. Ergenlerin sanal zorbalık türünden davranışlarla hem okul içinde hem de okul dışında karşılaştıkları, sanal zorbalıkla mücadelede kızların başkalarından yardım isteme gibi sosyal destek arama davranışlarını, erkeklerin ise karşı koymak gibi aktif bir şekilde zorbalıkla mücadele etme davranışlarını daha fazla tercih ettikleri bulunmuştur. Dolayısıyla daha ileride yapılacak olan çalışmalarda, erkeklerin ve kızların zorbalığı önlemede farklı tercihleri olduğu bulgusundan hareketle, sanal ortamda gerçekleşen akran zorbalığını önlemeye yönelik programlarda, her iki cinsiyet için farklı türden müdahale yöntemlerinin planlanması önerilebilir.

Bu araştırma kapsamında da ele alınan ve elde edilen bulguların da açıkça ortaya koyduğu gibi bilgi ve iletişim teknolojilerinden, çocuklar ve ergenler sadece bilgi edinmek, eğlenmek ve sosyalleşmek amacıyla yararlanmakla kalmayıp, aynı zamanda bu gelişmelerin beraberinde getirdiği bazı olumsuzluklara da maruz kalmaktadırlar. Pek çok araştırmacı tarafından ifade edildiği gibi, sınıf, okul bahçesi, okul kantini ve oyun alanları gibi yerlerin yanı sıra sanal ortam da bu yaş grubu için önemli bir sosyal etkileşim alanı haline gelmiştir. Dolayısıyla araştırmanın ortaya koyduğu bulgular, okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, ebeveynlerin, ergen ruh sağlığı alanında farklı disiplinlerde hizmet veren uzmanların elektronik ortamda gerçekleşen zorbalığını, fiziksel ortamda ve genellikle yüz yüze iletişim sonucu ortaya çıkan akran zorbalığının bir parçası olarak algılamaları ve bu şekilde değerlendirmeleri açısından önemli kazançlar sağlayabilir. Bunun yanı sıra da cep telefonu ve internet şirketlerinin ergenlerin karşılaşabileceği olası tehlikeler ve alınması gereken önlemler konusunda bilgilendirilmesi, bu yönde farkındalık kazandırılması ve bu tür hizmet sektörlerinde çalışanların eğitimi konusunda oluşturulacak sosyal politikalara ve yasalara yol gösterici olabilme potansiyeli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arıcak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N., ve Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *CyberPsychology and Behavior*, 11 (3), 253-261.

Bayraktar, F. (2009). *Ergenlerin zorba ve kurban davranışlarında birey, aile, akran ve okula dair özelliklerin rolü: bütüncül bir model önerisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Beran, T. ve Li, Q. (2005). Cyber-harassment: a study of a new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265-277.
- Blair, J. (2003). New breed of bullies torment their peers on the Internet. *Education Week*, 22(21), 6-9.
- Burnukara, P. (2009). *İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal ekran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15, 68-76.
- Caspi, A., ve Gorsky, P. (2006). Online deception: prevalence, motivation, and emotion. *Cyberpsychology and Behavior*, 9 (1), 54-59.
- Chele, G., Chirita, V., Stefanescu, C., Macarie, G. ve Ilinca, M. (2005). The children lost in cyberspace? *Eurocon*, 22, 843-47.
- Dehue F., Bolman, C. ve Völlink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *CyberPsychology and Behavior*, 11 (2), 217-223.
- Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender, and frequent and risky usage of internet mediated communication tools, *New Media and Society*, 12, 109-126.
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut F. (2007). Cyberbullying: a new face of peer bullying. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Gross, E.F. (2004). Adolescent internet use: what we expect, what teens report. *Applied Developmental Psychology*, 25, 633-649.
- Juvonen, J. ve Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds? bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78 (9), 496-505.
- Katzer, C., Fetchenhauer, D. ve Belschak, F. (2009). Cyberbullying: who are the victims? A comparison of victimization in internet chatrooms and victimization in school. *Journal of Media Psychology*, 21 (1), 25-36.
- Keith, S. ve Martin, M. E. (2005). Cyberbullying: creating a culture of respect in a cyber world. *Reclaiming Children and Youth*, 13 (4), 224-228.
- Kowalski, R. M. ve Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescents Health*, 4, 22-30.
- Li, Q. (2005). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23 (4), 1777-1791.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psychology International*, 27, 157-170.
- Li, Q. (2007). Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimization. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23 (4), 435-454.
- Madell, D. ve Muncer, S. (2004). Back from the beach but hanging on the telephone? English adolescents' attitudes and experiences of mobile phones and the internet. *Cyberpsychology and Behavior*, 7 (3), 359-367.
- Media Awareness Network (2001). *Young Canadians in a wired world: the students' view*. Media Awareness Network Web Site. 14.12.2009 tarihinde http://www.media-awareness.ca/english/resources/special_initiatives/survey_resources/students_survey/students_survey_report.cfm adresinden alınmıştır.
- Morahan-Martin J. ve Schumacher P. (2000). Incidence and correlates of pathological internet use among college students. *Computers in Human Behavior*, 16, 13-29.
- Patchin, J.W. ve Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: a preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169.
- Raskauskas, J. ve Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564-573.

- Slonje, R., ve Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M. ve Tippett, N. (2006). *An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying*. 01.09.2009 tarihinde [https://www.warwickshire.gov.uk/Web/corporate/pages.nsf/Links/1301BDA3D993CD7D8025707D002A3372/\\$file/42+ABA+c+yberbullying+research.pdf](https://www.warwickshire.gov.uk/Web/corporate/pages.nsf/Links/1301BDA3D993CD7D8025707D002A3372/$file/42+ABA+c+yberbullying+research.pdf) adresinden alınmıştır.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. ve Tippett, N. (2008). Cyberbullying, its forms and impact in secondary school pupils. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376-385.
- Syts, Y. (2004). *Beyond the Schoolyard: Examining Electronic Bullying Among Canadian Youth*. Unpublished master's thesis. Carleton University, Ottawa, Ontario.
- Tahiroglu, A.Y., Çelik, G.G., Uzel, M., Özcan, N. ve Avci, A. (2008). Internet use among Turkish adolescents. *Cyberpsychology and Behavior*, 11(5), 537-543.
- Topçu, Ç. ve Erdur-Baker, Ö. (2007). *Geleneksel akran zorbalığının, siber zorbalığının ve bu iki tip zorbalık türü arasındaki ilişkinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi*. 16. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresinde sunulan sözel bildiri, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Topçu, Ç., Erdur-Baker Ö. ve Y. Çapa-Aydın (2008). Examination of cyber bullying experiences among turkish students from different school types, *Cyberpsychology and Behavior* 11(6), 643-8.
- Topçu, Ç. (2008). *The relationship of cyber bullying to empathy, gender, traditional bullying, internet use and adult monitoring*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Weiser, E.B. (2000). Gender differences in Internet use patterns and Internet application preferences: A two-sample comparison. *CyberPsychology and Behavior*, 3, 167-177.
- Williams, K. R. ve Guerra, G. N. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41, 14-21.
- Willard, N. (2005). *Educator's Guide to Cyberbullying Addressing the Harm Caused by Online Social Cruelty*. (July, 2005). Ağustos 26, 2009 tarihinde http://www.asdk12.org/MiddleLink/AVB/bully_topics/EducatorsGuide_Cyberbullying.pdf adresinden alınmıştır.
- Wolak, J., Mitchell, K. J. ve Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 51-58.
- Yang, C.K. (2001). Sociopsychiatric characteristics of adolescents who use computers to excess. *ACTA Psychiatrica Scandinavica*, 104, 217-222.
- Ybarra, M. L. ve Mitchell, K. J. (2004a). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1308-1316.
- Ybarra, M. L. ve Mitchell, K. J. (2004b). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27(3), 319-336.
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Wolak, J. ve Finkelhor, D. (2006). Examining characteristics and associated distress related to internet harassment: findings from the second youth internet safety survey. *Pediatrics*, 118(4), 1169-1177.
- Ybarra, M. L., Diener-West, M. ve Leaf, P. J. (2007). Examining the overlap in internet harassment and school bullying: Implications for school intervention. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 42-50.